

תוכן העניינים

מבוא.....	2
1. אוכלוסיית המחקר.....	4
2. סיכון חברתי של הגיל השלישי.....	9
3. חקיקה והסדרים של מערכת הביטחון הסוציאלי של הגיל השלישי.....	13
4. מקרה בוחן : קורונה.....	19
5. סיכום ומסקנות.....	25
ביבליוגרפיה.....	27

מבוא

במעמד הקמת הממשלה הראשונה, ב-8 במרס 1949, נאם ראש הממשלה דוד בן גוריון ואמר: "לא אעמוד כאן בפרוטרוט על צורכי הביטחון, אך אזכיר במילים ספורות את השירותים החיוביים: חינוך, בריאות, ביטוח סוציאלי, שמירה על רמת חיים הוגנת, תרבותית, תוך כדי מלחמה ביוקר-החיים וליישוב השממה, לקיים עזרה הדדית, להקדים תביעה מעצמך בטרם תתבע מאחרים, להעדיף את טובת הכלל – וכיוצא באלה, ממצוות יום-יום בחיי אדם וציבור. והמאמץ יידרש מכל איש, מן היחיד ומן הרבים, מן הפרט ומן הכלל... אני מאמין, שציבורנו מסוגל להיענות לתביעות חמורות... אין לעמוד במבחן גורלי זה מבלי שהמדינה תכוון את כל יכולתה היוזמת והמסדרת לקראת מילוי שלוש המשימות הגדולות המוטלות עליה, בעזרת כוח האדם והמשק והאפשרויות הכספיות העומדות ברשותה" (אריאן, 2015: 87).

ישראל הוקמה כמדינת רווחה ולאורך כל שנות קיומה הפעילה מערכי רווחה רבים ומגוונים. כבר בתחילת דרכה היא העמידה בפני אזרחיה מערכי בריאות מתקדמים, ערוצים לחיסכון פנסיוני, הסדרה מתקדמת של חוקי העבודה והבטחת זכויות סוציאליות לרוב, כמו גם מערכי חינוך ציבוריים, דיור ציבורי, לשכות תעסוקה ועוד. נוסף על כך, במסגרת הדאגה לתושבים, המדינה הקימה לשכות רווחה לטיפול במשפחות או פרטים במצוקה. כל תחומי הטיפול האלה נכנסים תחת המערכת לביטחון סוציאלי במדינה אשר תכליתה להגן על הזכויות הסוציאליות של האדם. לצורך כך הוקם המוסד לביטוח לאומי אשר הופקד על העברת קצבאות שונות כמו קצבת אבטלה, קצבת נכות, קצבת אובדן כושר הכנסה, קצבת זקנה וקצבת ילדים. בכל שנה המדינה מקצה הוצאה לאומית רחבה מאוד לרווחה ולכל פעולותיה לטובת התושבים ויכולתם הכלכלית לחיות בכבוד. יחד עם זאת, גם לאחר הסדרי חקיקה מעוגנים, מדיניות הרווחה בישראל סופקה לאורך השנים באמצעות מוסדות וארגונים שאינם בבעלות לאומית, לכן אין בהם כדי להבטיח הלכה למעשה את אספקת השירותים. גם המוסד לביטוח לאומי סבל מלכתחילה מגירעון אקטוארי אשר התבטא בשינויים בשיעור הקצבאות שאינם בהכרח לטובת התושבים (אריאן, 2015).

אחת האוכלוסיות העיקריות אשר תלויות במערכת הביטחון הסוציאלי בכלל, ובתזרים הקצבאות האלה באופן שוטף בפרט, היא המגזר השלישי כלומר כל התושבים בישראל שהם מעל גיל 65. מדובר באוכלוסייה אשר בשל גילה בדרך כלל סובלת מבעיות בריאותיות כאלו ואחרות ומצריכה טיפול מיוחד או דיור שיוכל לספק צרכים מיוחדים. ככל ותופעת הזדקנות האוכלוסייה הולכת וגוברת בעיקר משלהי המאה ה-20, הרי שקיימת חשיבות בלתי רגילה למערכת הביטחון הסוציאלי וכל מה שקשור לדאגתה לאוכלוסיית הקשישים במדינה. מערכת זו נדרשת לספק לאזרחים הוותיקים הגנה ארוכת טווח באמצעות איתנו ויציבות פיננסית אשר תבטיח את ההגנה על זכויותיהם בתקופה כה חשופה לסיכונים השונים שפוקדים אותם (בן-ישראל, 2012).

תקופת מגפת הקורונה מתחילתה הייתה תקופה קשה ותקופה זו הביאה איתה השלכות מאתגרות במגוון תחומים עבור כלל האוכלוסיות מכל הגילאים והמעמדות. נגיף הקורונה הטיל אימה על תפקודה של מדינת ישראל כמדינת רווחה בעלת מערכת ביטחון סוציאלי איתנה שנדרשה פתאום להוכיח את חשיבותה כי חיי אדם תלויים בה.

בעבודה זו ארצה לחקור את שאלת המחקר: **כיצד משפיעה מערכת הביטחון הסוציאלי, על ביטחונם הסוציאלי של אוכלוסיית הגיל השלישי בעשור האחרון בכלל, ובתקופת משבר הקורונה כמקרה בוחן בפרט?**

1. אוכלוסיית המחקר

מכל שלבי החיים אין מבחן אישי קשה יותר מן הזקנה. ההתנוונות הגופנית המתלווה לזקנה אומנם חמורה פחות מכפי שסבורים מרבית הצעירים, אך די בה כדי לגרום מתח נפשי. אנשים זקנים נאלצים לפרוש לפעילויות מוגבלות ורואים במוותם של ידידים וקרובים תזכורת לגורל הממתין גם להם. יתרה מזאת, בתרבות הסוגדת לנעורים, ההזדקנות עלולה להביא עמה תסכולים, פחדים, חרדות ומחסור. כל זקן, גם אם כוחו עדיין במוותניו, יודע שחיו מתקרבים לסופם. אנשים זקנים מקדישים אפוא חלק ניכר מזמנם להרהורים על העבר ולהערכת ההישגים והאכזבות בחייהם. כדי להקנות ערך חיובי לחייהם עליהם להשלים עם שגיאות העבר ולהתרפק על הישגיהם. שאם לא כן, הזקנה עלולה להפוך לתקופה של ייאוש או מבוי סתום חסר כל טעם ומשמעות. המחקרים מלמדים שמרבית בני האדם מתמודדים היטב עם אתגרי הזקנה. אם כי ישנם כאלה שאינם מסוגלים בשום פנים לעכל את גילם הזקן ומפתחים אישיות מפוררת ומבולבלת. המכנה המשותף לכל אלה הוא הייאוש, לעתים עד כדי הסתגרות פסיבית בבתי חולים ובבתי אבות. אנשים מסוג זה אינם בוטחים ביכולתם להתמודד עם אירועי היום-יום, ונוטים לבקש עזרה גם כשלמעשה אינם זקוקים לה. רמת הסיפוק בחייהם נמוכה יחסית, והם שרויים כל הזמן על סף הסתגרות חברתית (אלמוג ואלמוג, 2015).

מתוך קבוצת הקשישים ישנם רבים שהינם חסרי אונים, במיוחד קשישים חסרי אמצעים כלכליים. קשישים סובלים יותר מאוכלוסיות אחרות ממחסור וחוסר בביטחון כלכלי. קשישים סובלים מלחץ פיזי ורגשי, אשר נובע מהידרדרות גופנית ומאובדן בן או בת הזוג וגם אובדן חברים בני אותו גיל. החברה המערבית מתייחסת באופן שלילי לזקנה ולהזדקנות, ובכך מגבירה את חוסר האונים של הקשישים, ואת הלחצים החברתיים והפסיכולוגיים עליהם. השירותים החברתיים לקשישים מעודדים תלות וחוסר ישע. הם אינם מאפשרים התארגנות לקוחות, ולכן גובר ניכור הקשישים מן השירותים הבלתי מתאימים הניתנים להם. צרכי הקשישים הם אוניברסאליים וקשורים לגילם ולא לבעיות מיוחדות. לכן, יש להבין את חוסר האונים שלהם כנובע ממדיניות חברתית מקפחת ומערכים חברתיים מפלים. מכאן, הצורך הבולט שלהם כאוכלוסייה בסביבה מעודדת העצמה. מכיוון שהם תלויים מאוד בשירותים ציבוריים, עידוד ההעצמה בקרב קשישים תלוי בהקמת מערך שירותים המבוסס על עקרונות מעצימים (סדן, 2002).

ככלל, המונח 'גילנות' אשר מבטא את תהליך ההזדקנות, מתאר את הדימוי והיחס כלפי זקנים, בין אם שלילי או חיובי, ומבוסס כולו על קריטריון הגיל בלבד. לגילנות נודעות השפעות חברתיות שליליות הנעות בין הפנמת ערכים שליליים על ידי הזקנים עצמם (חוסר אונים, תלותיות ועוד), דרך פגיעה באינטראקציות עם מוסדות חברתיים ובני דורות אחרים וכלה בעיצוב מדיניות רווחה, המושתתת גם היא על גילנות. אחת ההשלכות שלה היא כמובן הקושי הכלכלי – הנובע מירידה בהכנסות עם פרישה מעבודה, או קושי פוליטי קהילתי – הנובע מהיחלשות קשרים והיכרויות פוליטיים וחברתיים (עזיבה או פטירה של מכרים ותיקים). מכאן, חשוב גם לאבחן בין זקנים בעלי גישה ומשאבים, המאפשרים להם לעצב את תקופת זיקנתם ולהשתתף בעיצוב שינויים בקהילה ובסביבה, לבין זקנים שידם אינה משגת ולכן מודרים מתהליכים ושינויים המתרחשים בשכונה ובקהילה. תופעת הגילנות לרוב מתייחסת לאפליה על בסיס גיל ועל כן היא מתבטאת במקום התעסוקה שבו ניתנת עדיפות לצעירים למרות הניסיון הרב הקיים אצל המבוגרים. אפליה זו גורמת